

РОЗДІЛ 9. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК (343.14 : 004) : 351.74

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.1>

ВЗАЄМОДІЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У МЕЖАХ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС ЗБИРАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ

Ангеленюк А.-М.Ю.,
к.ю.н., старший науковий співробітник
Державного науково-дослідного інституту МВС України
e-mail: angelen_anna@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5947-5105

Ангеленюк А.-М.Ю. Взаємодія правоохоронних органів у межах міжнародного співробітництва під час збирання електронних доказів учинення злочину.

У статті розглянуто питання, які пов'язані зі взаємодією правоохоронних органів у межах міжнародного співробітництва під час збирання електронних доказів учинення злочину. Проаналізовано деякі аспекти процесуального порядку надання/отримання запиту про міжнародну правову допомогу та процесуальної діяльності спільних слідчих груп.

Виокремлено такі особливості електронних доказів учинення злочину як стійкість до зовнішніх втручань та час збереження електронної інформації на певному носії, які безпосередньо впливають на вектори взаємодії правоохоронних органів.

Звернено увагу на окремі нормативно-правові положення Кримінального процесуального кодексу України; Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні; Другого додаткового протоколу до Конвенції про кіберзлочинність, які стосуються питань взаємодії правоохоронних органів та міжнародного співробітництва.

Наведено недоліки правового закріплення окремих процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва, які впливають на предмет взаємодії правоохоронних органів під час збирання електронних доказів учинення злочину, зокрема в надзвичайних ситуаціях. Констатовано, що в результаті прогалин права, які стосуються порядку збирання електронних доказів під час розслідування злочинів, в окремих випадках, правоохоронні органи змушені знаходити шляхи взаємодії з іншими суб'єктами на засадах добровільності. Однак, за відсутності добровільної згоди в іншій сторони такий підхід не є ефективним, а в поєднанні з надто бюрократизованим порядком міжнародного співробітництва, затратами часу на його дотримання та особливостями електронних доказів може призвести до втрати таких доказів.

Враховуючи недоліки законодавства, надано відповідні пропозиції щодо внесення змін та доповнень до Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: взаємодія, міжнародне співробітництво, розслідування, кримінальне провадження, електронні докази.

Anheleniuk A.-M.Y. Interaction of law enforcement agencies within the framework of international cooperation during the gathering electronic evidence of the commission of a crime.

The article deals with issues related to the interaction of law enforcement agencies within the framework of international cooperation during the gathering of electronic evidence of the commission of a crime. Some aspects of the procedural order of providing/receiving a request for international legal assistance and the procedural activities of joint investigative groups have been analyzed.

Such features of electronic evidence of the commission of a crime as resistance to external interference and the time of preservation of electronic information on a certain medium, which directly affect the vectors of interaction of law enforcement agencies, are singled out.

Attention was drawn to certain normative and legal provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine; Instructions on the organization of the interaction of pretrial investigation bodies with other bodies and units of the National Police of Ukraine in the prevention of criminal offenses, their detection and investigation; of the Second Additional Protocol to the Convention on Cybercrime, which relate to issues of law enforcement cooperation and international cooperation.

The shortcomings of the legal consolidation of certain procedural actions within the framework of international cooperation, which affect the subject of interaction of law enforcement agencies during the gathering of electronic evidence of the commission of a crime, in particular in emergency situations, are indicated. It was established that as a result of gaps in the law, which relate to the procedure for collecting electronic evidence during the investigation of crimes, in some cases, law enforcement agencies are forced to find ways to interact with other subjects on a voluntary basis. However, in the absence of voluntary consent from the other party, such an approach is not effective, and in combination with the overly bureaucratic order of international cooperation, the time spent on its compliance and the peculiarities of electronic evidence may lead to the loss of such evidence.

Taking into account the shortcomings of the legislation, appropriate proposals for amendments and additions to the Criminal Procedure Code of Ukraine were provided.

Key words: interaction, international cooperation, investigation, criminal proceedings, electronic evidence.

Постановка проблеми. Для ефективного проведення досудового розслідування у частині випадків необхідним є отримання доказової інформації, яка знаходиться поза межами правового поля однієї держави. У таких випадках кримінально-процесуальні відносини складаються у порядку міжнародного співробітництва. Однак, механізми застосування міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу недостатньо адаптовані до вимог сучасності. Наприклад, під час роботи з електронними доказами (збирання чи збереження їх до моменту надання/отримання) не враховано такі особливості доказів як стійкість до зовнішніх втручань та час збереження на певному носії. Також недосконалою є взаємодія між правоохоронними органами під час збирання електронних доказів учинення злочину в надзвичайних ситуація, які потребують негайного вирішення.

Стан опрацювання. Питання, пов'язані зі взаємодією правоохоронних органів у своїх статтях висвітлювали І.О. Завидняк, І.М. Леган, Ю.М. Чорноус та інші. На дисертаційному рівні взаємодію правоохоронних органів, зокрема проблеми міжнародного співробітництва, що виникають під час розслідування кіберзлочинів, досліджував І. І. Васильковський; місце та роль зовнішньої взаємодії у слідчій діяльності, враховуючи міжнародне співробітництво, вивчав О.В. Старченко. Однак, недостатньою спостерігається увага авторів до особливостей взаємодії правоохоронних органів різних країн під час збирання саме електронних доказів учинення злочину.

Метою статті є аналіз правових питань, які виникають у процесі взаємодії правоохоронних органів у межах міжнародного співробітництва під час збирання електронних доказів учинення злочину, та надання пропозицій щодо можливого варіанту їх часткового вирішення.

Виклад основного матеріалу. Взаємодія між правоохоронними органами є важливим елементом під час розслідування злочинів, зокрема у випадках, коли виникає потреба використовувати можливості правового інституту міжнародного співробітництва у кримінальному процесі.

Міжнародне співробітництво під час розслідування злочинів застосовується у обсязі, який визначений у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК) та чинних міжнародних договорах України (стаття 543 КПК) [1].

Слід зауважити, що порядок отримання чи надання запиту про міжнародно-правову допомогу, в рамках міжнародного співробітництва щодо розслідування злочинів, є надто ускладненим, та займає час для процесуального оформлення, відтак, не відповідає вимогам сучасного суспільства, що все більш використовує можливості цифрової техніки та електронного обігу інформації [2, с. 9].

Так, із запитом про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні іноземним компетентним органам чи судом іноземних держав необхідно звернутись до Центрального орга-

ну України. У випадку надання запиту під час досудового розслідування функції Центрального органу України здійснює Офіс Генерального прокурора або Національне антикорупційне бюро України; а у разі надання запиту під час судового провадження – Міністерство юстиції України (стаття 545 КПК) [1]. Слід звернути увагу на умови виконання та порядок прийняття/направлення запиту, а саме:

1. Уповноважений (центральний) орган України може прийняти до розгляду запит про міжнародне співробітництво, який надійшов від запитуючої сторони електронним, факсимільним або іншим засобом зв'язку. Однак, виконання такого запиту здійснюється виключно за умови підтвердження надіслання або передачі його оригіналу, а направлення матеріалів виконання запиту компетентному органу іноземної держави можливе тільки після отримання українською стороною оригіналу запиту.

2. У разі прийняття рішення про направлення запиту про міжнародну правову допомогу уповноважений (центральний) орган України протягом десяти днів надсилає запит уповноваженому (центральному) органу запитуваної сторони безпосередньо або дипломатичним шляхом (стаття 548 КПК) [1].

Підсумовуючи наведене слід зауважити, що сучасних реаліях, при умові захищених офіційних каналів передачі інформації, виконання та направлення матеріалів виконаного запиту могло б відбуватись без отримання попереднього підтвердження щодо відсилання паперових оригіналів запиту чи їх отримання поштою. Окрім, для виконання запиту або скерування результатів його виконання, можуть бути направлені електронною поштою електронні документи, які могли б визнаватись оригіналами за умови формування у відповідній електронній системі та використання електронного підпису.

У випадку прийняття рішення про направлення запиту, нераціональним, у сенсі виконання завдань кримінального процесу, є встановлений законом граничний десятиденний термін для направлення запиту після прийняття позитивного рішення щодо цього. Особливо зазначене стосується надзвичайних ситуацій, де терміни отримання відповіді на запит мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення чи прийняття рішення за матеріалами кримінального провадження.

Наступним питанням, що потребує уваги є створення і діяльність спільних слідчих груп, де також має місце взаємодія правоохоронних органів у процесі міжнародного співробітництва (стаття 571 КПК) [1].

Так, у разі вчинених кримінальних правопорушень на територіях декількох держав (або у разі порушення при цьому інтересів цих держав) можуть створюватися спільні слідчі групи для проведення досудового розслідування. Відповідно до частини 3 статті 571 КПК «члени спільної слідчої групи безпосередньо взаємодіють між собою, узгоджують основні напрями досудового розслідування, проведення процесуальних дій, обмінюються отриманою інформацією. Координацію їх діяльності здійснює ініціатор створення спільної слідчої групи або один з її членів».

В окремих випадках, може виникнути необхідність створити таку спільну слідчу групу у стислі терміни (наприклад при наявності надзвичайної ситуації), що потребує більш детального закріплення в кримінально-процесуальному законодавстві, передбачивши формування спрощеного механізму створення такої групи. Також є необхідним уточнення нормативно-правових підстав надання членами спільної слідчої групи доручень відповідним органам влади держави на території якої проводяться слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії.

Окрім наведеного вище, деякі аспекти взаємодії правоохоронних органів у межах міжнародного співробітництва охоплено Інструкцією з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні від 07.07.2017 [3], а саме: взаємодія при проведенні слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій та взаємодія при зупиненні досудового розслідування. Відповідно цієї інструкції з організації взаємодії закріплено наступне:

1) слідчий (дізнавач) за погодженням з прокурором надсилає до уповноваженого (центрального) органу України запит про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні, якщо виникла необхідність проведення окремих слідчих (розшукових) дій на території іншої держави;

2) слідчий направляє запит до Офісу Генерального прокурора України, який розглядає та вирішує питання про створення спільної слідчої групи;

3) слідчий зобов'язаний поінформувати Департамент Інтерполу та Європолу Національної поліції України щодо направлення запиту про міжнародну правову допомогу, а також про створення спільної слідчої групи;

4) слідчий (дізнавач), негайно направляє запит про міжнародну правову допомогу при зупиненні досудового розслідування, якщо підозрюваний є громадянин іншої держави з метою отримання характеризуючих матеріалів щодо нього;

5) слідчий надсилає запит про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні або надсилає зазначене кримінальне провадження у порядку передання, якщо отримано інформацію про те, що оголошений у розшук підозрюваний (який є громадянином іншої держави) перебуває на території цієї держави.

На основі вказаних вище нормативних положень взаємодія між правоохоронними органами у межах міжнародного співробітництва може здійснюватись як в межах окремих держав, так і в межах спеціалізованих міжнародних правоохоронних організацій, серед яких ключовими у напрямку запобігання та протидії злочинності визначено INTERPOL; EUROPOL; ASEANAPOL; AFRIPOL; AMERIPOL; GCCPOL AIMC [4, с. 146-147].

Питання удосконалення правових основ взаємодії правоохоронних органів під час розслідування злочинів є актуальним не лише в Україні, а й за її межами. Беручи участь у побудові загальної архітектури міжнародного співробітництва під час збирання електронних доказів учинення злочину, Україна підписала Другий додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який схвалений Радою Європи 17 листопада 2021 року та передбачає вищий рівень оперативності, доцільність прискореної процедури в рамках міжнародного співробітництва [5, с. 121], а також враховує проблеми, які виникають під час збирання електронних доказів учинення злочину, так у розділах протоколу передбачені:

- процедури, що покращують пряму співпрацю з постачальниками та іншими організаціями сторонами;

- процедури посилення міжнародного співробітництва між органами влади розкриття збережених комп'ютерних даних;

- процедури, що стосуються надзвичайної взаємодопомоги;

- процедури, що стосуються міжнародного співробітництва, якщо такі не застосовуються за міжнародними договорами [6].

Слід додати, що передумовою підготовки та підписання Другого додаткового протоколу до Конвенції про кіберзлочинність у Європі стали прогалини законодавства, які вирішувались за допомогою взаємодії на добровільних засадах між правоохоронними органами, іншими установами чи фізичними особами. Однак, суттєвим недоліком такої взаємодії, є відсутність правового зобов'язання у випадку неотримання згоди щодо надання допомоги розслідуванню, в тому числі під час збирання електронних доказів учинення злочину.

З метою вдосконалення взаємодії правоохоронних органів у межах міжнародного співробітництва під час збирання електронних доказів вчинення злочину, враховуючи підписаний Україною Другий додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, необхідно внести комплексні зміни, насамперед, до КПК.

Для прикладу наведемо наступні пропозиції, що можуть стати частиною законотворчої роботи з указаних вище питань, а саме до Розділу IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» КПК необхідно додати:

1) до частини 1 статті 571 після слів «спільні слідчі групи» слова «для проведення спільних слідчих розслідувань.» та другий абзац наступного змісту: «Спільні слідчі розслідування здійснюються на взаємоузгоджених умовах у кожному конкретному випадку, незалежно від наявності міжнародних договорів, домовленостей на основі засад взаємності, однорідності чинного законодавства між зацікавленими сторонами.»;

2) до частини 4 статті 571 після слів «на території якої вони проводяться» слова «відповідно вимог внутрішнього національного законодавства.» та другий абзац наступного змісту: «Члени спільної слідчої групи, за погодженням з ініціатором створення групи, можуть доручати проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій відповідним органам влади держави (держав) без необхідності подання запиту про міжнародну правову допомогу.».

Висновки. Підсумовуючи наведене слід зазначити, що правова основа взаємодії правоохоронних органів у межах міжнародного співробітництва потребує оновлення. Така ситуація зумовлена

розвитком цифрових технологій у світі, поширенням їх використання, а також появою електронного документообігу та електронних доказів у кримінальному процесуальному полі. Загалом робота щодо вдосконалення збирання електронних доказів учинення злочину провадиться, однак необхідним є внесення змін до Розділу IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» КПК, які б могли пришвидшити отримання/надання міжнародної правової допомоги, покращити оперативність роботи спільних слідчих груп, а отже і взаємодію правоохоронних органів як в Україні так і за її межами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 05.01.2024).
2. Ангеленюк А.-М.Ю. Електронний документообіг як напрямок вдосконалення кримінально-процесуальної форми під час досудового розслідування в Україні. Форум Права, 63(4). 2020. С. 6–14. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4094721>.
3. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затверджена Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 575 від 07.07.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення 05.01.2024).
4. Леган І.М. Міжнародне співробітництво у сфері запобігання та протидії транснаціональній злочинності: монографія. Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2021. 328 с.
5. Гуцалюк М.В., Антонюк П.Є. Процесуальна спроможність використання електронної (цифрової) інформації як доказу в кримінальному провадженні. *Інформація і право* № 2(41). 2022 С. 116–122. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/15_22.pdf (дата звернення 05.01.2024).
6. Second Additional Protocol to the Convention on Cybercrime on enhanced cooperation and disclosure of electronic evidence (CETS No. 224) [Strasbourg, 12.V.2022]. URL: <https://rm.coe.int/1680a49dab> (дата звернення 05.01.2024).